

CHAQIRIQQACHA HARBIY TA'LIM TIZIMIDA JADID PEDAGOGIK MEROSINING INTEGRATSIYALASHUVI: TARIXIY VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Ibragimov Lazizbek Umidjon o‘g‘li

Farg‘ona davlat universiteti harbiy ta'lim fakultet 2-bosqich 24.124 guruh talabasi

Annotatsiya: *Mazkur ilmiy maqolada chaqiriqqacha harbiy ta'lim tizimida jadid pedagogik merosining integratsiyalashuvi masalasi tarixiy va zamonaviy yondashuvlar asosida tahlil qilingan. Tadqiqotda jadid mutafakkirlarining pedagogik qarashlari, ularning yoshlarni vatanparvarlik, ma'naviy yetuklik, intizom va fuqarolik mas'uliyati ruhida tarbiyalashga oid g'oyalari chuqur o'rganildi hamda ularning zamonaviy harbiy-ta'lim tizimi bilan uyg'unlik darajasi aniqlandi. Shuningdek, chaqiriqqacha harbiy ta'lim jarayonida jadid pedagogik merosidan foydalanishning metodologik asoslari va pedagogik imkoniyatlari yoritildi.*

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, jadid pedagogik merosi zamonaviy harbiy-vatanparvarlik tarbiyasining muhim nazariy va aksiologik manbasi bo'lib xizmat qiladi. Uning integratsiyasi yoshlarning vatanparvarlik motivatsiyasini oshirish, fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlash hamda harbiy tayyorgarlik kompetensiyalarini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: *chaqiriqqacha harbiy ta'lim, jadid pedagogikasi, vatanparvarlik tarbiyasi, integratsiya, harbiy kompetensiya, ma'naviy-axloqiy tarbiya, pedagogik meros, fuqarolik mas'uliyati, tarixiy yondashuv, kompetensiyaviy yondashuv.*

KIRISH

Bugungi globallashuv, geosiyosiy jarayonlarning murakkablashuvi hamda milliy xavfsizlikni ta'minlashga qaratilgan strategik vazifalarning kengayib borishi sharoitida yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularda harbiy bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni shakllantirish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda¹. Ayniqsa, chaqiriqqacha harbiy ta'lim tizimini takomillashtirish, uning mazmunini milliy qadriyatlar va tarixiy-pedagogik meros bilan boyitish zarurati zamonaviy pedagogika fanining dolzarb ilmiy-amaliy muammolaridan biridir². Mazkur jarayonda xalqimizning boy ma'naviy-ma'rifiy merosi, xususan jadid pedagogikasining ilg'or g'oyalari va tarbiyaviy qarashlarini zamonaviy ta'lim tizimiga integratsiyalash masalasi alohida ahamiyat kasb etadi³.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston ijtimoiy-madaniy hayotida yuzaga kelgan jadidchilik harakati nafaqat milliy uyg'onish va ma'rifatparvarlik harakati, balki zamonaviy pedagogik tafakkurning shakllanishida muhim tarixiy bosqich bo'ldi⁴. Jadid mutafakkirlari yosh avlodni ilm-fan, ma'naviyat, milliy o'zlikni anglash, ijtimoiy mas'uliyat hamda Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalashni taraqqiyotning asosiy omili sifatida baholaganlar⁵. Ularning pedagogik qarashlarida shaxs kamoloti, fuqarolik mas'uliyati, intizom, tashabbuskorlik, jismoniy chiniqish va vatanparvarlik kabi sifatlarni

shakllantirishga alohida e’tibor qaratilgan bo‘lib, ushbu g‘oyalar bugungi chaqiriqqacha harbiy ta’lim tizimining maqsad va vazifalari bilan uyg‘unlashadi⁶.

Jadid pedagogikasining namoyandalari — Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Munavvarqori Abdurashidxonov va boshqa mutafakkirlarning ilmiy-ma’rifiy faoliyatida yoshlarni jismonan sog‘lom, ma’nan yetuk, ijtimoiy faol hamda Vatan ravnaqiga daxldor shaxs sifatida tarbiyalash masalalari muhim o‘rin egallagan⁷. Ularning asarlarida ta’lim va tarbiyaning uzviyligi, milliy qadriyatlar va zamonaviy bilimlar uyg‘unligi, shaxsning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiluvchi pedagogik mexanizmlar ilmiy asoslangan⁸. Shu nuqtai nazardan, jadid pedagogik merosini chaqiriqqacha harbiy ta’lim tizimiga integratsiyalash nafaqat tarixiy tajribani o‘rganish, balki uni zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida qayta talqin qilishni ham talab etadi⁹.

So‘nggi yillarda mamlakatimizda yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, mudofaa salohiyatini mustahkamlash va harbiy ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda¹⁰. Biroq mavjud ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, chaqiriqqacha harbiy ta’lim jarayonida jadid pedagogik merosining imkoniyatlari yetarli darajada o‘rganilmagan¹¹. Natijada tarixiy-pedagogik meros va zamonaviy harbiy-pedagogik yondashuvlar o‘rtasidagi integratsion aloqalarni ilmiy asoslash zarurati yuzaga kelmoqda¹².

Mazkur maqolaning maqsadi chaqiriqqacha harbiy ta’lim tizimida jadid pedagogik merosining o‘rni va ahamiyatini tarixiy hamda zamonaviy yondashuvlar nuqtai nazaridan tahlil qilish, uning ta’lim-tarbiyaviy imkoniyatlarini aniqlash hamda integratsiyalashuvning samarali pedagogik mexanizmlarini ilmiy asoslashdan iborat¹³.

Shunday qilib, jadid pedagogik merosini chaqiriqqacha harbiy ta’lim tizimi bilan uyg‘unlashtirish yoshlarning milliy o‘zlikni anglashini mustahkamlash, ularda yuksak ma’naviy-axloqiy fazilatlar va harbiy-vatanparvarlik kompetensiyalarini rivojlantirishning muhim omili sifatida namoyon bo‘ladi¹⁴.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Chaqiriqqacha harbiy ta’lim tizimida jadid pedagogik merosining integratsiyalashuvi masalasi zamonaviy pedagogika, harbiy pedagogika va tarixiy-pedagogik tadqiqotlar kesishgan dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi. Mavzuga oid ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, jadidchilik harakati namoyandalarining pedagogik qarashlari — Abdulla Avloniy, Mahmudxo‘ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov va boshqa mutafakkirlar asarlarida yoshlarni ma’naviy yetuk, vatanparvar, intizomli va jamiyat oldidagi mas’uliyatni angelaydigan shaxs sifatida tarbiyalash g‘oyasi markaziy o‘rin tutadi. Ushbu qarashlar bugungi chaqiriqqacha harbiy ta’lim tizimining maqsadlari bilan mazmunan uyg‘un bo‘lib, ularni integratsiyalash pedagogik jihatdan muhim ahamiyatga ega.

Shu bilan birga, harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi va chaqiriqqacha harbiy ta’lim bo‘yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda yoshlarni harbiy xizmatga tayyorlash, ularda fuqarolik mas’uliyati, jismoniy tayyorgarlik va ma’naviy-axloqiy kompetensiyalarni shakllantirish masalalari keng o‘rganilgan. Biroq mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, jadid pedagogik merosini chaqiriqqacha harbiy ta’lim mazmuniga tizimli

integratsiyalash masalasi yetarli darajada ilmiy asoslanmagan va maxsus tadqiqot obyekti sifatida kam o‘rganilgan.

Metodologik jihatdan tadqiqot tarixiylik, tizimlilik, kompetensiyaviy va aksiologik yondashuvlarga tayanadi. Tarixiylik yondashuvi jadid pedagogikasining shakllanishi va rivojlanishini tahlil qilishga xizmat qilsa, tizimlilik yondashuvi jadid merosi va chaqiriqqacha harbiy ta’limni yagona pedagogik tizim sifatida ko‘rib chiqish imkonini beradi. Kompetensiyaviy yondashuv esa harbiy-vatanparvarlik kompetensiyalarini shakllantirish jarayonida jadid g‘oyalarining amaliy ahamiyatini ochib beradi. Aksiologik yondashuv orqali esa milliy va umuminsoniy qadriyatlarning tarbiyaviy salohiyati aniqlanadi.

Tadqiqotda ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, tizimlashtirish hamda pedagogik kuzatish kabi nazariy va empirik metodlardan foydalanildi. Ushbu metodlar asosida jadid pedagogik merosining tarbiyaviy imkoniyatlari va ularni zamonaviy chaqiriqqacha harbiy ta’lim tizimiga integratsiyalashning pedagogik shart-sharoitlari aniqlanadi.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili va metodologik yondashuvlar shuni ko‘rsatadiki, jadid pedagogik merosini chaqiriqqacha harbiy ta’lim tizimiga integratsiyalash yoshlarning vatanparvarlik ruhini mustahkamlash, ma’naviy-axloqiy yetukligini oshirish hamda harbiy tayyorgarlik kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

MUHOKAMA

Chaqiriqqacha harbiy ta’lim tizimida jadid pedagogik merosining integratsiyalashuvi masalasi bugungi kunda nafaqat pedagogika fani, balki milliy tarbiya siyosati va yoshlar ma’naviyatini shakllantirish jarayonida ham muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalarini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, jadid pedagogikasida ilgari surilgan g‘oyalar — shaxsni ma’naviy yetuklik, intizom, vatanparvarlik, ijtimoiy mas’uliyat va jismoniy barkamollik ruhida tarbiyalash tamoyillari — zamonaviy chaqiriqqacha harbiy ta’limning asosiy maqsad va vazifalari bilan bevosita uyg‘unlashadi.

Xususan, jadid mutafakkirlarining ta’lim va tarbiya haqidagi qarashlarida yoshlarni milliy g‘urur va Vatanga sadoqat ruhida shakllantirish g‘oyasi markaziy o‘rin tutadi. Bu jihat chaqiriqqacha harbiy ta’lim tizimida vatanparvarlik kompetensiyalarini rivojlantirish, harbiy intizomni shakllantirish hamda fuqarolik mas’uliyatini mustahkamlash jarayonlari bilan mazmunan mos keladi. Shu bois jadid pedagogik merosini zamonaviy harbiy ta’lim mazmuniga integratsiyalash nafaqat tarixiy tajribani qayta tiklash, balki uni zamonaviy pedagogik ehtiyojlar asosida qayta talqin qilishni ham talab etadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, amaldagi chaqiriqqacha harbiy ta’lim jarayonida ko‘proq normativ-huquqiy va amaliy tayyorgarlik komponentlariga urg‘u berilgan bo‘lsa-da, tarbiyaviy-metodologik asoslarning milliy tarixiy meros bilan uyg‘unligi yetarli darajada ta’minlanmagan. Bu esa ta’lim jarayonining ma’naviy-aksiologik salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarishda ayrim bo‘shliqlar mavjudligini ko‘rsatadi. Aynan shu nuqtai nazardan jadid pedagogik merosining integratsiyasi tizimga qo‘shimcha ma’naviy va tarbiyaviy resurs sifatida xizmat qilishi mumkin.

Jadidchilikning pedagogik konsepsiyasida shaxsni har tomonlama rivojlantirish, ya’ni aqliy, axloqiy va jismoniy tarbiyaning uyg‘unligi alohida ahamiyatga ega. Bu yondashuv zamonaviy kompetensiyaviy ta’lim paradigmasi bilan hamohang bo‘lib, chaqiriqqacha harbiy ta’limda harbiy-vatanparvarlik kompetensiyalarini shakllantirish uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Ayniqsa, Abdulla Avloniy tomonidan ilgari surilgan “tarbiya — hayot-mamot masalasi” g‘oyasi bugungi harbiy-pedagogik jarayonlarda shaxsni shakllantirishning konseptual yo‘nalishini belgilab beradi.

Shuningdek, jadid pedagogikasida intizom, mas’uliyat va mehnatsevarlik kabi sifatlar shaxs kamolotining asosiy omillari sifatida qaraladi. Bu sifatlar esa harbiy xizmatga tayyorlov tizimida yetakchi kompetensiyalar sifatida namoyon bo‘ladi. Demak, jadid merosi va chaqiriqqacha harbiy ta’lim o‘rtasidagi integratsiya nafaqat nazariy uyg‘unlik, balki amaliy pedagogik zarurat hamdir.

Biroq muhokama natijalari shuni ham ko‘rsatadiki, ushbu integratsiya jarayonini samarali amalga oshirish uchun bir qator metodik va tashkiliy shart-sharoitlarni yaratish lozim. Jumladan, o‘quv dasturlarini modernizatsiya qilish, jadid pedagogik merosiga oid materiallarni ta’lim jarayoniga tizimli kiritish, interaktiv va kompetensiyaviy yondashuvlarni kuchaytirish hamda o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligini oshirish zarur.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari jadid pedagogik merosini chaqiriqqacha harbiy ta’lim tizimiga integratsiyalash yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularning ma’naviy immunitetini kuchaytirish hamda harbiy xizmatga ongli munosabatini shakllantirishda muhim omil ekanligini tasdiqlaydi. Bu esa mazkur yo‘nalishda ilmiy izlanishlarni chuqurlashtirish va amaliy pedagogik model ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltiradi.

NATIJALAR

Chaqiriqqacha harbiy ta’lim tizimida jadid pedagogik merosining integratsiyalashuvi bo‘yicha olib borilgan nazariy tahlil va metodologik yondashuvlar asosida quyidagi ilmiy natijalar qayd etildi.

Birinchiidan, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, jadid pedagogik merosi mazmunida shakllantirilgan asosiy g‘oyalar — shaxsning ma’naviy yetukligi, vatanparvarlik, intizom, mas’uliyat, milliy o‘zlikni anglash va jismoniy barkamollik — zamonaviy chaqiriqqacha harbiy ta’lim tizimining kompetensiyaviy talablariga mazmunan to‘liq mos keladi. Bu holat jadid pedagogikasining harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi uchun muhim nazariy manba ekanligini tasdiqlaydi.

Ikkinchiidan, jadid mutafakkirlarining pedagogik qarashlari tahlili asosida ularning ta’lim tizimiga qo‘shgan hissasi faqat ma’rifiy yo‘nalish bilan cheklanib qolmay, balki shaxsning fuqarolik pozitsiyasi va ijtimoiy mas’uliyatini shakllantirishga qaratilgan kompleks tarbiyaviy tizim ekanligi aniqlandi. Bu esa chaqiriqqacha harbiy ta’lim mazmunini boyitishda muhim didaktik va aksiologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Uchinchiidan, tadqiqot jarayonida jadid pedagogik merosini harbiy ta’lim tizimiga integratsiyalashning konseptual modeli ishlab chiqish zarurligi asoslandi. Ushbu modelda

tarixiylik, tizimlilik, kompetensiyaviy va aksiologik yondashuvlar uyg‘unligi asosiy metodologik prinsip sifatida belgilandi.

To‘rtinchidan, mavjud amaliy holat tahlili shuni ko‘rsatdiki, chaqiriqqacha harbiy ta‘lim tizimida asosan amaliy-harbiy tayyorgarlikka e‘tibor qaratilgan bo‘lib, tarbiyaviy jarayonlarda milliy pedagogik merosdan foydalanish darajasi yetarli emas. Bu esa ta‘lim jarayonida ma‘naviy-aksiyologik komponentni kuchaytirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Beshinchidan, jadid pedagogik g‘oyalarni ta‘lim jarayoniga integratsiya qilish yoshlarning vatanparvarlik motivatsiyasini oshirish, fuqarolik mas‘uliyatini mustahkamlash hamda harbiy xizmatga ongli munosabatni shakllantirishga ijobiy ta‘sir ko‘rsatishi ilmiy jihatdan asoslandi.

Oltinchidan, tadqiqot natijalari asosida shuni xulosa qilish mumkinki, jadid pedagogik merosi chaqiriqqacha harbiy ta‘lim tizimi uchun nafaqat tarixiy-ma‘naviy manba, balki zamonaviy pedagogik kompetensiyalarni shakllantirishda samarali metodologik asos vazifasini bajaradi.

Umuman olganda, olingan natijalar jadid pedagogik merosini harbiy ta‘lim tizimiga integratsiyalash pedagogik jarayonning sifatini oshirish, yoshlarning ma‘naviy va harbiy tayyorgarligini kuchaytirish hamda milliy tarbiya tizimini modernizatsiya qilishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

XULOSA

Chaqiriqqacha harbiy ta‘lim tizimida jadid pedagogik merosining integratsiyalashuvi muammosiga oid olib borilgan nazariy tahlil va ilmiy muhokamalar natijasida quyidagi umumiy xulosalarga kelindi.

Birinchidan, jadid pedagogik merosi o‘zining mazmun-mohiyati jihatidan nafaqat ma‘rifiy harakat mahsuli, balki shaxsni har tomonlama kamol toptirishga yo‘naltirilgan yaxlit tarbiyaviy tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Unda ilgari surilgan vatanparvarlik, intizom, milliy o‘zlikni anglash, mas‘uliyat va ma‘naviy yetuklik g‘oyalari zamonaviy chaqiriqqacha harbiy ta‘lim tizimining asosiy maqsadlari bilan uzviy bog‘liqdir.

Ikkinchidan, tadqiqot jarayonida jadid mutafakkirlarining pedagogik qarashlari harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi uchun muhim nazariy va aksiologik asos bo‘lib xizmat qilishi aniqlandi. Xususan, Abdulla Avloniy, Mahmudxo‘ja Behbudiy hamda Munavvarqori Abdurashidxonovning pedagogik g‘oyalari yoshlarni Vatanga sadoqatli, ma‘nan barkamol va ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllantirishda muhim o‘rin tutadi.

Uchinchidan, mavjud ilmiy adabiyotlar va amaliy tajribalar tahlili shuni ko‘rsatdiki, chaqiriqqacha harbiy ta‘lim tizimida jadid pedagogik merosidan foydalanish imkoniyatlari to‘liq darajada ro‘yobga chiqarilmagan. Bu esa ta‘lim jarayonida tarixiy-pedagogik meros va zamonaviy kompetensiyaviy yondashuvlarni uyg‘unlashtirish zaruratini kuchaytiradi.

To‘rtinchidan, jadid pedagogik merosini chaqiriqqacha harbiy ta‘lim tizimiga integratsiyalash yoshlarning vatanparvarlik motivatsiyasini kuchaytirish, fuqarolik mas‘uliyatini oshirish hamda harbiy xizmatga ongli munosabatni shakllantirishda samarali pedagogik vosita ekanligi ilmiy jihatdan asoslandi.

Beshinchidan, tadqiqot natijalari asosida shuni ta‘kidlash joizki, mazkur integratsiya jarayoni tizimli yondashuv asosida amalga oshirilgandagina kutilgan pedagogik

samaradorlikka erishish mumkin. Bunda o‘quv dasturlarini modernizatsiya qilish, metodik ta‘minotni kuchaytirish hamda jadid pedagogik merosini o‘quv jarayoniga izchil kiritish muhim ahamiyat kasb etadi.

Umumiy xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, jadid pedagogik merosi chaqiriqqacha harbiy ta‘lim tizimi uchun nafaqat tarixiy-ma‘naviy manba, balki zamonaviy ta‘limning tarbiyaviy va kompetensiyaviy asoslarini boyituvchi muhim ilmiy-pedagogik resurs hisoblanadi. Shu bois ushbu yo‘nalishda ilmiy izlanishlarni davom ettirish va amaliy integratsion modellarni ishlab chiqish dolzarb vazifa bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

- 1 O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa konsepsiyasi va yoshlar siyosati bo‘yicha hujjatlar.
- 2 Pedagogika fanining zamonaviy muammolari bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar.
- 3 Jadid pedagogik merosi va uning zamonaviy talqini.
- 4 Turkiston jadidchilik harakati tarixi.
- 5 Jadid mutafakkirlarining ma‘rifiy qarashlari.
- 6 Harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi bo‘yicha ilmiy adabiyotlar.
- 7 Jadid pedagogikasi asoschilari asarlari tahlili.
- 8 Ta‘lim va tarbiya nazariyasi bo‘yicha klassik va zamonaviy yondashuvlar.
- 9 Integrativ pedagogika konsepsiyasi.
- 10 O‘zbekiston Respublikasida ta‘lim va mudofaa sohasidagi islohotlar.
- 11 Chaqiriqqacha harbiy ta‘lim bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar.
- 12 Pedagogik integratsiya nazariyasi.
- 13 Tadqiqot metodologiyasi.
- 14 Vatanparvarlik tarbiyasi konsepsiyasi.